

ALEVİ - BEKTAŞI ÂŞIK EDEBİYATI GELENEĞİ İLE BU GELENEK İÇİNDE AZ BİLİNEREN ŞAİR KUL HİMMET'İN HAYATI VE ŞİİRLERİ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA

Yrd. Doç. Dr. Muzaffer ÇANDIR

Celal Bayar Üniversitesi, Eğitim Fakültesi,
Türkçe Öğretmenliği Bölümü

Araş. Gör. Selay ÖZCAN

Celal Bayar Üniversitesi, Eğitim Fakültesi,
Türkçe Öğretmenliği Bölümü

ÖZ

Alevî- Bektâşî edebiyatının önemli şairlerinden Kul Himmet üzerine yapılan bu makalede, bu geleneğin genel yapısı ile şairin yaşadığı 16 ve 17. Yüzyıldaki gelişmeler ortaya konmuştur. Ayrıca yapılan çeşitli derlemelerle ortaya çıkartılan şiirleriyle cönklerde bulunan şiirlerini bir arada değerlendirip Kul Himmet'in hayatına dair bilgileri açığa çıkararak şairimizin daha iyi tanınmasının sağlanması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kul Himmet, Alevi şairler, Pir Sultan, aşık edebiyatı

A STUDY ON ALEVI – BEKTASHI IN LOVE LITERATURE TRADITION AND A LITTLE KNOW IN THIS TRADITION'S POET KUL HIMMET'S LIFE AND POETRY

ABSTRACT

In this article, which is about Kul Himmet, who is one of the major poets of Alevi-Bektaşî Literature, the main structure of the aforementioned literature and the developments in the 16th and the 17th century in which the poet lived, has been attested. Moreover, this article aims to examine the poet's poems which are included in different compilations as wells as his buglosses and to contend certain facts about his life in order to contribute to the recognition of the poet.

Keywords: Kul Himmet, Alevi poets, Pir Sultan, in love literature

GİRİŞ

Alevî – Bektaşî Şiirine Genel Bir Bakış:

Tekke Edebiyatı adı verilen oluşum içerisinde, ondan belli ölçülerle farklılaşan bir kol durumunda var olan Alevî- Bektaşî Edebiyatı'nın XIII. yüzyılda Kaygusuz Abdal ile kurulduğu varsayılmaktadır. İslami bir tarikat olan Alevilik inancı, özünü, İslamiyet'ten, Anadolu kültüründen, farklı anlayışların öğretilerinden, hatta eski Türk inançlarından harmanlayarak oluşturan bir inanç sistemidir. Cahit Öztelli, Şamanlığın izlerinin Alevilikte görülmesi üzerine

“Türk ruhunun eski şamanlığın inanç ve töreleri daha uygun geliyordu. İslamlığın sıkı kurallarını, eski dinlerin gelenek ve göreneklerini katarak yumuşattılar.”(1973,13) biçiminde açıklama getirmektedir.

“Alevi-Bektâşî Edebiyatı” adı altında, Hz. Ali, Ehl-i Beyt, On İki İmam’a bağlılık konusu ön plana çıkarken, yaşanan bunalımlar, eziyetler, tarikata bağlılık, pîrlik ve müridlik, zamandan ve toplumsal konulardan yakınma konuları da sıkça ele alınmıştır. Bunun yanında din dışı konularda şiirler de görülmektedir.

Heceyle ve halkın diliyle yazdığı ilahileri hem halk şiirine hem Tekke şiirine öncülük eden Yunus Emre, Alevi- Bektâşî edebiyatına da kaynaklık etmiştir. (Gölpınarlı, 2010: 6) Hem şekil hem tasavvufî unsurları işleme bakımından Tekke edebiyatıyla birçok ortak noktaya sahip olan Bektâşî Edebiyatı, buna rağmen, “özellikle Alevi-Bekâşî tarikatlarında ortaya çıkan farklı uygulamaların tarikat erkân ve usulündeki değişikliklerin bu zümre âşıklarının edebi ürünlerine yansması sonucu farklılık göstermektedir” (Artun, 2006: 93)

Alevilik ve Bektâşîlik kavramları tam olarak birbirini karşılamasa da genelde bir arada kullanılırlar. Aslında, Bektâşîlik, Aleviliğin bir koludur. Anadolu kültürüyle şekillenmiş olan Bektâşîlik için Anadolu Aleviliği adlandırması yapmak uygun olacaktır. Cahit Öztelli, Bektâşî’liği, “...eski ve yeni birçok inanışın karışımı olması nedeniyle bir tarikat değil, bir mezhep gözüyle bakmak daha uygundur.” (1973: 13) diyerek açıklamıştır. Fakat bu anlayışın genel olarak dayandığı İslami değerlere ve Hacı Bektaşî Veli’den itibaren yetişmiş olan mensuplarına bakıldığında bu düşünceye katılmak mümkün değildir. Olsa olsa bazı yorumları farklı olan İslami bir tarikattır denilir. Bundan başka bazı yazarların Anadolu Aleviliği ile ilgili olarak: “İslamlığı benimseyen Türkler özellikle, Mani, Zerdüş ve biraz da Budistliği, Şamanistliği atamazlar. Anadolu’ya geldiklerinde ise Anadolu kültürleriyle kaynaşım gösterirler. Dolayısıyla Anadolu Aleviliği de böyle bir mozaik yapı kazanır.” (Öz, 1996: 14) şeklindeki değerlendirmeleri de gerçeği ifade etmemektedir. Günümüzde Aleviliği farklı yorumlayarak İslamiyet’ten ayrı düşünen, bazen bir mezhep, bazen de ayrı bir din gibi görmek isteyenlere en fazla tepki yine Alevi önderlerinden gelmektedir.

“Alevî geleneği bugüne kadar yaşamış âşıkların yedi tanesini çok usta ve kutsal sayarlar. Bu âşıklara “Yedi Kutuplar” adını verirler. Bu âşıklar Pir Sultan Abdal, Kul Himmet, Hatâyî, Yemînî, Virânî, Teslim Abdal ve Nesîmî’dir.” (Birdoğan, 2003: 420)

En yaygın şekliyle şiir türünde ürünler veren bu anlayış, tarikata ait özel terimler dışında oldukça sade bir dil kullanmıştır. “Bektâşîlik ve Alevilikte hemen bütün terimler Türkçedir. Okunan gülbenkler, tercemeler Türkçedir. Edebiyatları Türkçedir. Nefesler, ilahiler Türkçedir. Başka tarikatlarda, hele Mevlevilikte görülen İran dil ve kültürünün etkisi bu tarikatlarda görülmez.” (Öztelli, 1973: 14) Belli kural ve kalıpları bulunan Alevi- Bektaşî şiiri, âşık

edebiyatı özelliklerini de içinde barındırır. Çoğunlukla koşma nazım biçimi kullanılmış, ölçü ve kafiyede de âşık edebiyatına bağlılık gösterilmiştir.

Fuad Köprülü, “Tekke edebiyatı, XIII-XIV. asırlarda Anadolu’da büyük bir inkişaf göstermiş ve bilhassa büyük mutasavvıf-şair Yunus Emre’den sonra kuvvetli bir manevi nüfuz kazanarak, Ortodoks tarikatlara mensup derviş şairler o tarzda şiirler yazmıştır. Ancak bu şiir tarzının en ziyade heteredoks tarikatlar arasında inkişaf ettiği ve bedii kıymet bakımından en orijinal, en kuvvetli örneklerini -Kaygusuz Abdal, Hatayi, Pir Sultan Abdal gibi- Bektaşiler ve Kızılbaşlar arasında bulunduğu muhakkaktır.” (1962: 35-36) diyerek Bektaşî şiirinin, Tekke Edebiyatı’ndaki yerini vurgulamıştır.

Günümüzde de devamını görebileceğimiz bu edebi süreç, Anadolu insanına özgü nitelikleri taşıması ve kendine has söylemlerle milli bir tavır içinde söylenmesi bakımından önemlidir. Kaygusuz Abdal’la başlayan, Hacı Bektaş Veli ile güçlenen, Şah Hatâyî, Balım Sultan, Pir Sultan gibi şahsiyetlerde kendine özgü bir sese sahip olur.

16. Yüzyılda Alevi – Bektaşî Edebiyatı:

Kul Himmet’in de içinde yer aldığı Alevi - Bektaşî Edebiyatı’nın oluşumunun, başlangıcının, 13.- 14. yüzyıllara dayandığı söylenebilir. Bu edebi oluşum her ne kadar eski dini ve edebi ürünlerin etkisiyle var olmuşsa da, tam manasıyla edebiyat süreci Kaygusuz Abdal’la başlatılmaktadır. Yine 15. Yüzyılda “Hatâyî” didaktik şiirleriyle bu edebiyatın mihenk taşlarından biri olmuştur. “15. yüzyıl dönemi bu edebiyat için bir susma, kabuğuna çekilme deyim yerinde ise, saklanma-gizlenme dönemidir” (Özmen, 1995: 23). İsmail Özmen, bunun nedenini “15. yüzyıl Anadolu’suna baktığımızda toplumsal yapının çöküntüye uğradığını, bozulduğunu, siyasal çalkantıların arttığını, çeşitli dengelerin yer değiştirdiğini, egemen güçlerin parçalandığını, toplumsal göçlerin yoğun bir şekilde hızlandığını, Moğol istilalarının Osmanlıları da, kendilerinden önce Anadolu’ya hâkim olan Selçuklular gibi perişan ettiğini görürüz.” (1995: 23) biçiminde açıklamaktadır.

Kul Himmet’in de içinde yaşamış olduğu 16. yüzyıl ise Alevi-Bektâşî Edebiyatı için oldukça verimli bir dönem olmuştur. Kul Himmet’in yanında, Balım Sultan, Pir Sultan, Fuzûlî, Yemînî, Virânî, Bağdatlı Rûhî, Muhiyiddin Abdal, Hayretî, Hayalî, Usûlî, Surûrî, Şâhî, Sânî, Seher Abdal, Husrev, Bosnalı Vahdetî gibi birçok ozanın bu devirde yetiştiğini ve bu edebi oluşuma çok önemli katkı sağladıklarını görmekteyiz.

16. yüzyıl ve ardından 17. Yüzyıl, büyük bunalımların yaşandığı bir dönem olarak karşımıza çıkar. Bu durumun temelinde, İran’daki Safevî Devleti’nin Osmanlı Devleti üzerindeki siyasi emelleri, Yavuz Sultan Selim ile bu yolda giriştiği mücadeleler sonucu yaşanan Alevi ölümleri de yatmaktadır. Yaşanan olaylar sonucunda şiiri propaganda aracı olarak gören kimi Alevi-Bektâşî şairleri bir arada kalmanın yollarını ararlar. Cahit Öztelli, bu durumu, “Ama hiçbir zaman tutulan yoldan dönülmedi. Gizli gizli yer altı çalışmalarına geçildi. Pek çok derviş ellerinde sazlarıyla propaganda gezilerine çıktılar.

Beklenen kurtuluş günü için ülküyü ayakta tutmaya çalıştılar.” (Öztelli, 1973: 200) şeklinde ifade etmektedir.

Esasen, 16. yüzyıl, Osmanlı Devleti'nin yükselişte olmayı sürdürdüğü, ekonomik ve siyasal başarıların devam ettiği bir dönemdir. Ancak, yükseliş ve başarılar, bazı devletleri rahatsız etmiş, Osmanlı Devletini kendi içinde rahatsız etmek için toplumsal huzursuzluk ve ayaklanmalar çıkarttırılmıştır. Çaresiz kalan devlet de bu duruma en sağlıklı çözüm olarak tarihte bilinen yöntemi tercih etmiştir. Bu durumda halk tepkisini göstermek için farklı yollara başvurmuş, edebi türlerden şiir ise tepkileri göstermenin en etkili bir yolu olmuştur. “Alevi- Bektaşî ozanları, toplumsal olayların acılarını, yarattığı yıkım ve sıkıntıları Allah- Muhammed- Ali ve On İki İmam sevgisiyle sararak, örterek, yakınma biçiminde, bir çığlık şeklinde şiirlerinde yansıtmakta, kendi bireysel acılarını evrensel niteliğe ulaşan “Ehli Beyt” acısıyla birleştirmekte, yoğurup sözle, sazla topluluklarına sunmak suretiyle onların bilinçlerini diri tutmaya çalışmaktadırlar.” (Özmen, 1995: 26)

Bu buhranlı günlerde, halkı ateşleyen ve isyan çıkaran Pir Sultan Abdal ise, bu edebi sürecin en lirik şairi olmuştur. Sivas'ta asılan Pir Sultan'ın, “buluşlarındaki canlılık, hayat sevgisi ve insanî görüş, en kudretli şairlere bile nasip olmayacak kadar üstündür. Pir Sultan'ın mensuplarından Kul Himmet ve onun çağdaşı Huseynî de, Pir Sultan'a yaklaşan şairlerdendir.” (Gölpınarlı, 2010: 7)

“15. Yüzyıldan başlayarak dini giysili bir ideoloji çerçevesinde ortaya çıkan halk hareketleri, kırsal kaynaklı idi. Köylü ve göçebe kesim sanatçısı olan halk ozanlarını da kapsıyordu bu eylemler. Ozanlar kendilerini doğal olarak içinde buldukları bu eylemleri destekliyorlar; sözleriyle, sazlarıyla harekete ivme kazandırmaya çabalıyorlardı.” (Zelyut, 1989: 36) Bu dönemde, Alevi-Bektâşî şiirinin de daha çok kırsal kesimde yayılma alanı bulduğunu söyleyebiliriz. “Büyük yerleşim alanlarının baskısından ve sıkıcılığından kaçan Alevi - Bektaşî topluluğu daha çok kırsal kesimi tercih etmiş, dağlık ve ıssız yerlere, baskının ve korkunun ulaşamayacağı dağlara, sapa yerlere çekilmiştir. Kapalı bir toplum haline dönüşen bu topluluk kendi içinde hızla şiirini üretmeye, dilini işlemeye, yaşamını güzelleştirmeye başlamıştır.” (Özmen, 1995: 24)

Bu hareket ve onun ifadesi olan şiir şehir dışında böyle gelişirken şehirlerde de benzer özellikleri işleyen ve Bektaşî Tekkelerinde bir araya gelen şairler bu geleneği sürdürmüşlerdir. “Köy çevrelerinde, kendi mezheplerinin eğitimi ile yetişmiş halk şairlerini âşıklardan ayırmak güçtür; onlar yaratmalarında bütün nitelikleriyle âşık geleneği içinde kalırlar. Bu bakımdan, örneğin Pir Sultan, bir Alevî şairi olmakla beraber birçok yönleri ile âşıktır. Şehirlerde yetişmiş Tekke şairleri içinde ise, âşık geleneğiyle daha çok ortak nitelikler gösterenler Bektaşî şairler olmuştur.” (Necdet, 1997: 7)

Kısacası, 16. yüzyıl, Alevi- Bektâşî toplumu için bunalımlı bir dönem olmakla beraber, edebi ürün bakımından oldukça parlak bir yüzyıldır. Şiir, halkı

çoşturmak için bir araç niteliğinde olmuş bunun yanında din dışı konulara yönelimler de görülmüştür. Kul Himmet de bu dönem şairlerinden biri olarak, üzerine düşen görevi yerine getirmiş, Alevi- Bektâşi edebiyatının önemli şairlerinden biri olarak sesini duyurmuştur. “Çorum ilinin İmat köyünden olan Aşık Mehmet bir deyişinde: ‘Kul Himmet katarından ayırma bizi’ diye yakarmaktadır.” (Gürel, 1980: 56). Bu durum Kul Himmet’in Alevi- Bektâşi topluluğu için öneminin bir göstergesidir.

Kul Himmet’in Hayatı ve Etkileşim İçinde Olduğu Ortam:

Âlevi kesimlerce bugün bile Dede Kul Himmet olarak ün yapmış olan Kul Himmet’in yaşamı ile ilgili bilinenler, son çalışmalara kadar, birkaç tahmini bilgiden öteye geçemiyordu. Bunun nedeni Kul Himmet üzerine yeterince çalışma yapılmaması, elde yeterince kaynak bulunmaması, şiirlerinin tam olarak derlenememesi olarak sayılabilir. Kul Himmet adında bir Bektaşî şairinin varlığı ilk defa Prof. Dr. M. Fuad Köprülü tarafından ortaya konmuş fakat hakkında pek bir bilgi verilmemiştir. Ardından Sadettin Nüzhet Ergün “Pir Sultan Abdal” adlı eserinde “Kul Himmet” adlı bir şairin Bektaşî şairleri arasında yer alabileceğini ve Pir Sultan’ın müridi olabileceğini belirtmiştir. Yine Sadettin Nüzhet Ergün “Bektaşî Şairleri ve Nefesleri” adlı eserinde “*Hayatı hakkında malumata sahip değiliz. Yalnız ‘Menakıb’ül Esrar Behcet’ül Ahrar’ adlı eserde bazı şiirleri kayıtlı olduğuna göre, 16. asırda yaşadığı kuvvetle söylenebilir. Bektaşîlerin tertip ettikleri mecmualarda Hatâyî ve Pir Sultan’la beraber en çok bu şairin manzumelerine tesadüf edilmektedir. Bu da gerek yaşadığı devirde ve gerekse sonraki devirlerde büyük bir şöhret temin ettiğini göstermektedir*” (1944, .170-198) der.

Vasfi Mahir Kocatürk “Tekke Şiiri Antolojisi” (1968), Abdülbâki Gölpınarlı “Alevi-Bektâşi Nefesleri”(2010), Pertev Naili Boratav ve Halil Vedat Fıratlı “İzahlı Halk Şiiri Antolojisi” (1943), Refik Ahmet Sevengil; “Yüzyıllar Boyunca Halk Şairleri” (1965), Ziya Gürel; “Hak Âşıklarından Deyişler” adlı eserlerinde, Kul Himmet’in önemli bir şair olduğunu vurgulayarak, şiirlerinden hareketle Pir Sultan ile münasebetlerine değinmişlerdir.

Âleviler arasında Menakıb-nâme, Büyük Buyruk, İmam Cafer Buyruğu, Şeyh Safî Buyruğu, Fütüvvetnâme, Menâkıbü’l Evliya vb. adlarıyla tanınan ve 1608 yılında Bisâtî’nin kaleminden çıkan Menâkıbü’l Esrâr Behcetü’l Ahrâr isimli eserin yazıldığı tarihten önce Kul Himmet ölmüş olmalıdır. Yoksa yaşadığı ortamı ve şiirlerini tanıyan Bisâtî, şairin kendisiyle mutlaka görüşür, bu konuda Kul Himmet’ten yararlanır, ondan uzun uzun söz edebilirdi.

Kul Himmet’in yaşamı ve şiirleri üzerine ilk önemli çalışmayı Cahit Öztelli yapmıştır. “Pir Sultan’ın Dostları” eseri ile Öztelli, Kul Himmet’in birçok şiirini gün yüzüne çıkarmıştır. Metin Turan, “Kul Himmet”i tanıtıcı ve daha çok araştırılmasına ön ayak olucu bir kitapçık hazırlamıştır. Kul Himmet’i en son ve en geniş çaplı inceleyen İbrahim Aslanoğlu olmuştur. Bu çalışma, Kul Himmet’in şiirlerinin bir araya getirilmesinde ana kaynak konumundadır. Ancak daha sonra ele geçen cönkler ile bu sayı arttırılmıştır. Doğan Kaya “Kul

Himmet”in Bilinmeyen Deyişleri” adlı makalesinde 13 şiirini yayınlarken Kul Himmet’in şiirlerinin daha fazla olduğunu açığa çıkarmıştır.

Kul Himmet’in yaşamı hakkında bildiklerimiz, şiirlerinden elde ettiğimiz ipuçlarından ibarettir. Bu bilgiler ilk çalışmalarda çok sınırlıyken, şiirleri derlendikçe daha fazla bilgiye ulaşılabilmiştir. Şairin 16. yüzyıl sonları ile 17. yüzyıl başlarında Tokat’ın Almus ilçesinde Varzıl köyünde dünyaya geldiği bilinmektedir. Varzıl köyü eski bir Ermeni köyü olduğu için Cumhuriyet döneminde Ermenice olan Varzıl ismi, o bölgedeki daha birçok köy ismiyle birlikte değiştirilmiş, “Görümlü” ismini almıştır. Bu köy bugün yeni ismiyle bilinmektedir. Şiirlerinden Şah Tahmasp (ölümü 1576) ve Şah Abbas (ölümü 1628) dönemlerinde yaşadığı bilinmektedir. “Şiirleri incelendiğinde, iyi bir öğrenim gördüğü anlaşılmaktadır. Aldığı kültür, medrese kültürü değil, halk ve tekke kültürüdür. Bu arada şiirlerinde sık sık okur-yazarlığından da söz eder. Dili çok sade olmakla birlikte, tasavvuf ve tarikat terimlerini iyi kullanır.” (Özmen, 2003: 724)

Yaşadığı köydeki araştırmalar, Kul Himmet’i, Bektaşî tarikatının Erdebil Tekkesi’ne bağlı Safaviye kolu’na götürmektedir. Alevi-Bektâşî inancı sebebiyle zorlu bir hayatı olduğu, zindana atıldığı öne sürülmüştür. Turgut Koca, Kul Himmet’in “bütün Osmanlı topraklarını köy köy dolaştığını, şiirlerini bu gezginciliği sırasında yazdığını bir ara Hacı Bektâş-ı Veli dergâhında dervişlik ettiğini” (Koca, 1990: 163) iddia etmektedir. Ölümüyle ilgili bilgiler kesin olmamakla birlikte, bir müddet kaçak yaşadığı ancak köyünde vefat ettiği düşünülmektedir.

Yaşamını ve yaşadığı dönemi şiirlerinden yakaladığımız ipuçlarıyla tahmin ettiğimiz Kul Himmet, şiirlerinde döneminin şahlarına ve yaşanan büyük olaylara yer vererek, bizi 16 yüzyılın sonlarına götürmektedir. Kul Himmet ile ilgili ilk önemli tespiti yapanlardan biri olan Saadettin Nüzhet, Kul Himmet’in kimi şiirlerinin ‘Menâkıb-ül Esrâr Behcet-ül Ahrâr’ adlı eserde kayıtlı olduğuna değinerek, şairin büyük ihtimalle on altıncı yüzyılda yaşadığını belirtmiştir. Alevi-Bektaşî mecmualarında Pir Sultan ve Hatâyî ile birlikte en çok adı geçen şairin Kul Himmet olduğunu görerek, yaşadığı devirde ve kendinden sonraki devirlerde büyük bir şöhret sahibi olduğunu vurgular. (1944: 171)

Dönem olarak 16. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu içinde yaşayan Kul Himmet, şiirlerinde bu dönemin toplumsal buhranlarını da dile getirmiştir. “Kul Himmet’in yaşadığı tarihsel dönem, Osmanlı İmparatorluğu’nun resmi tarihte en görkemli dönemi gibi görünmesine karşın, alabildiğine karışıklıklarla dolu, bunalımlı bir dönemdir. Özellikle Safevi Devleti’yle yürütülen savaşlar, Anadolu’daki Şah yanlılarını da bu düzene karşı cephe almaya sürüklemiş, üstelik bu kesimlere Osmanlı’nın şiddetle yaklaşması tepkinin boyutunu daha da genişletmiştir.” (Turan, 1994: 11) Kul Himmet’in,

Yalnız kaldım, yalvarırım ol Şah'a
Kendi kazancımla düştüm bu câha
Bizim için niyaz eden dergâha
Ayn-ı cemde oturan erenler mürvet (Ş. 122)

*

Tavus kuşu cevlan kurar bu demde
Çekmişler Mansur'u dâra meydanda
Nice sefillerin boynu urganda
On'ki İmam seher vakti gel yetiş (Ş. 118)

Dizelerinde de bu sıkıntılı günlerin yakarışları görülmektedir.

Şiirlerinde adı geçen, devrin siyasi ve din büyükleri, çıkan büyük olaylar ve çatışmalar da bu bilgiyi doğrular niteliktedir. Özellikle çeşitli yerlerde ismi geçen 'Şah'ın hangi İran Şahı olduğu hususunda da şüpheler bulunmaktadır. Örneğin,

Hey erenler kimse şaha gidemez
Şah'a Kanber gibi kul olmayınca (Ş. 2)

*

Cevahir yanmasa aşkın oduna
Sikke yazarlar mı şahın adına (Ş. 2)

*

Şahım şahlar şahıdır
Âlemin penahıdır (Ş. 130)

*

Şahın duacıyıyım
Şah benim duacımdır (Ş. 130)

Deyişlerinde bir şahtan bahsedilmiş ancak bu şahın kim olduğu tam olarak verilmemiştir. Cahit Öztelli bu şahın "Şah Tahmasp (1524-1576) veya Şah Abbas (1587-1628) (Öztelli, 1996: 33-34) olduğunu ileri sürmüştür. İbrahim Aslanoğlu da Öztelli ile aynı doğrultudadır. Ancak Kul Himmet'in yakarışlarında sözü geçen şahın I. Şah Abbas mı (1587-1628) yoksa II. Şah Abbas mı (1642-1667) olduğu üzerine tereddüt yaşar. Aradaki 'Şeyh Safi'den söz edilmediğine dayanarak bu Şah'ın Şah I. Abbas olacağı ihtimalini kuvvetlendirir. (1997: 3). Ancak İbrahim Aslanoğlu'nun eserindeki metin kısmı incelendiğinde, şiirlerde, Şeyh Safi'nin adı da görülecektir: (1997: 117)

Kul Himmet'im gezer oldum ırağı
Süremez kimse Şeyh Safi süreği (Ş. 98)

Alevi- Bektâşi alanında araştırmalar yapan İsmail Kaygusuz'un ise bu şahın "Şah İsmail" olduğu yönünde görüşleri vardır. Kul Himmet'in bir şiirinde:

Bugün tutsak oldum kollarım bağlı
Ayn-i Cem'de oturan erenler mürvet
Erenler serveri Erdebil Oğlu
Ayn-i Cemde oturan erenler mürvet. (Ş. 122)

Adı geçen "Erenler serveri"nin Şah İsmail, "Ayn-i Cem'de oturan

erenler” ise Safavi Devleti’nin, Alevi Türkmen oymaklarının Dede-Beglerinden oluşturduğu yüksek Ehl-i İhtisas kuruludur. (Kaygusuz, 2005: 338-339) O’na göre? Kul Himmet’in şiirlerinde geçen,

Yetiş İmam Abbas cenab-ı âlim
Onlardan gayrı kimim var benim (Ş. 67)

*

Deli gönül Şah Abbas’ı arzular
Her andıkça azalarım sızılar (Ş. 103)

*

Kul Himmet’im mürit idim Dehman’a
Özüm ulaştırdım sahip-zamana
İradet getirdim Şah Tahmasp Han’a
Hüseynîyiz mevâliyiz ne dersin (Ş. 83)

Deyişlerinde açıkça dile getirdiği Şah Tahmasp (1524-1576) ile I. Şah Abbas (1587-1528) zamanında yaşamış olduğu düşüncesi daha baskındır.

Ailesi hakkında şiirlerinden yola çıkarak çok şey söylemek mümkün değildir. Bir şiirinde “Dedem Hızır Abdal pîrim ocağı” diyerek, Kemaliye’nin Ocak köyündeki Hızır Abdal ocağına saygısını vurgular. Bunun dışında bağlılığını dile getirdiği tek makam Erdebil Tekkesidir.

Kul Himmet hakkında en son ve en derli-toplu çalışmayı ortaya koyan İbrahim Aslanoğlu’nun kitabında, ona ait 143 şiir bulunmaktadır. Aslanoğlu, kitabında önceki yayınlardaki ve yirmiden fazla cönkteki Kul Himmet mahlaslı şiirlerle bu sayıya ulaşmıştır. Şiirlerin ölçülerine göre dağılımı şu şekildedir: 7 heceli 1, 8 heceli 26, 11 heceli 104 ve aruz vezni ile 7. Kul Himmet’in ilk defa 36 şiiri yayımlanmış ve Cahit Öztelli tarafından bu sayı 87’ye ulaştırılmıştır.

Kul Himmet’in Pir Sultan Abdal’la Yakınlığı:

Kul Himmet’in hayatını incelerken onun bu geleneğin piri sayılan Pir Sultan Abdal’la olan yakınlığının ortaya çıkarılması önemlidir. Alevi geleneğinin bu önemli temsilcisi kendinden sonra gelen geleneğe bağlı bütün halk ozanlarının hem piri, hem de tarikat büyüğü olarak görülmüştür. Bu bağlamda Kul Himmet’in de Pir Sultan Abdal ile mutlaka bir irtibatının olması düşünülmelidir.

Kul Himmet’in hayatıyla ilgili bilgilerin büyük kısmı, Cahit Öztelli ve İbrahim Aslanoğlu tarafından yapılan araştırmalarla edinilmiştir. Bu anlamda Kul Himmet ile Pir Sultan ilişkisi konusunda edebiyatçılar arasında iki farklı görüş mevcuttur. Kul Himmet üzerine ilk çalışmaları yapan isimler arasında olan Cahit Öztelli “Bektaşî Gülleri, Alevi Bektaşî Şiirleri Antolojisi” eserinde, şiirlerinden yola çıkarak edindiği bilgiler doğrultusunda, Kul Himmet’in, Pir Sultan’ın müridi olduğunu ileri sürer. Bu yolda ele aldığı dörtlüklerden biri:

Bir sözüm vardır tutana
Er odur Hakk’tan utana
Kul olmuşuz Pir Sultan’a
Eşiği de kiblegâhtır (Ş. 155)

Yine, Emin Ulu da “Kul Himmet, 16. Yy’.da Pir Sultan’ın yolundan yürüyen, O’nun müridi olan, Pir Sultan’la başlamış olan işleri yürütmeye çalışan, bu uğurda can veren bir ‘Koca’dır” (1987: 341) açıklamasıyla bu görüşü destekler.

İbrahim Aslanoğlu ise bu dörtlükte “Kul olmuşuz Pir Sultan’a / Eşiği de kiblegâhtır” dizelerinde bahsi geçen ve kendisine kul olunan “Pir Sultan”ın yanlış anlaşıldığını iddia etmektedir. İddiasını da şu sözlerle ifade etmektedir: “Şimdi biraz düşünelim: Kula kul olunur mu? Bu davranış dini inançlara ters düşmez mi? Bir an için olduğunu farzedelim, kiblegâh diye tanımlanan bu ulu kişi, kendisi gibi aşkın ve taşkın bir köy şairi değil, en aşağı ser-çeşme* olması gerekir. Çünkü Kul Himmet’in şiirleri incelendiğinde görülecektir ki, o sadece Hz. Ali başta olmak üzere on iki imam ve Hacı Bektaş Veli’yi ulu tanır. Atalarının bağlı olduğu Hızır Abdal için dahi bu sıfatı kullanmaz. Öyleyse eşiği kiblegâh olan kişi ya Hz. Ali veya Hacı Bektaş Veli’dir. Bir başka olasılıkla Erdebil Tekkesi ve Şeyh Safiyüddin’i amaçlamış olabilir. Her üç halde de dizeyi “Kul olmuşuz bir sultana” şeklinde okumak daha doğru olur.” (1997: 11) Diyerek adı geçen ‘Pir Sultan’ın ‘bir sultan’ olması gerektiğini gerekçeleriyle savunmuştur.

Ayrıca yine bu konudaki Cahit Öztelli’nin Kul Himmet, Pir Sultan’ın yardımcısıdır görüşüne Aslanoğlu, “Osmanlı tarihinde bir zorbanın yardımcısı olduğunu biliyoruz ama bir şairin yardımcısı olduğunu daha yeni işitiyoruz. Bildiğimize göre bir şairin ya ustası olur ya çırağı. Galiba Öztelli, Pir Sultan’a bir başkaldırı hazırlatıyor ki, Kul Himmet ve Kul Hüseyin’i yardımcı seçmiş.” (1984: 54-55) şeklinde cevap vermiştir.

Kul Himmet’in Pir Sultan ismini andığı ve yakınlığını gösterdiği bir diğer dörtlük ise:

“Kul Himmet daima eder niyazı
Pir Sultan yolundan ayırma bizi
Ol mahşer gününde isteriz sizi
Muhammed önünde car Hacı Bektaş” (Ş. 117) dir.

Bu dörtlükte açıkça görülen bir şey vardır ki o da Kul Himmet’in seçtiği yol, Pir Sultan’ın gittiği yoldur. Dualarını, bu yoldan ayrılmamak üzere etmektedir. İbrahim Aslanoğlu, bu dörtlüğün de yanlış yorumlandığı, Kul Himmet’in Pir Sultan’dan değil, onun yolundan ayrılmak istemediği üzerinde durmaktadır. Ancak bu durum da bir şeyi değiştirmez. Mürşit terimi, “İrşâd eden, doğru yolu gösteren, kılavuz, Tarîkât pîri, şeyhi” (Devellioğlu, 1996: 735) şeklinde tanımlanmaktadır. Zaten mürşid yol gösteren, mürid o yolda yürüyendir. Bu durumda, Kul Himmet de Pir Sultan yolundan ayrılmamak için dua eder. Yine,

* Ser-çeşme: Bir tarikatın ilk şeyhi, pir-i tarikat. Tarikatları kuran şeyh (Uludağ, 2005: 314)

Niyaz kılın Pir Sultan'a, PİRİME
Her kul dayanır mı böyle zulüme
Zayıf Yusuf mehlem etsin yarama
Göremedim PİRİMİ, dertliyim dertli (Ş. 48)

Dizelerinde, açıkça ifade edilmiş olan, Pir Sultan'a "Pirim" biçiminde sesleniş; bir bakıma bu ilişkiyi doğrulamaktadır. PİRİNİ görememenin üzüntüsü o kadar açıktır ki, bu durum sadece beğenilen bir şair ya da bu yoldaki kahramana duyulan bir özlem değildir.

Pir Sultan'ın birçok şiirine Kul Himmet tarafından nazire yazılmış olması da önemlidir. Bunun yanında birçok şiirinde ise gerek söyleyiş gerek konu gerekse uyak-redif ilişkisi bakımından açık bir etkileşim görülmektedir. Bu durumda Âşıklık geleneklerinden biri olan, usta- çırak geleneği çerçevesinde bir eğilimin var olduğunu düşünmekteyiz. Kul Himmet'in de kendisinden sonraki şairler üzerindeki etkisi düşünüldüğünde, bir Pir Sultan Kolu'nun varlığından söz edebiliriz. Bu kolun önemli isimlerinden biri de bizce Kul Himmet'tir. Kul Hüseyin, Kul İbrahim gibi âşıkların şiirleri yanında, kendisinden çok sonra yaşamış ve manevi açıdan Kul Himmet'i üstad kabul etmiş bir şair olan Kul Himmet Üstadım gibi şairlerin olduğu bilinmektedir. Kul Himmet Üstadım'ın şiirleri, yakın zamana kadar Kul Himmet'in sayılacak kadar birbirine benzemekte olduğu düşünüldüğünde, böyle bir kolun varlığı söz konusu olabilir.

Diğer Kul Himmet'ler:

Kimi halk âşıklarının kendine bir *pir*, *mürşid* ya da *usta* seçerek, onun söylemine, diline, işlediği konulara ulaşma çabasını görmekteyiz. Âşıklık geleneği içerisinde yer alan bu durum "usta-çırak geleneği" ya da "nazire söyleme geleneği" biçiminde dile getirilmektedir. Bazı şairlerin ününden yaralanmak isteyen kimi şairlerin, aynı mahlası seçtiği veya mahlasın önüne ya da arkasına bir ad ekleyerek mahlası kullandığı, âşık tarzı halk edebiyatında sıkça rastlanan bir durumdur. Hatayî, Pir Sultan, Yunus Emre, Emrah, Karacaoğlan gibi birçok ünlü ozanın kendilerinden sonra gelen taklitçileri, bir başka deyişle, onların yolundan yürüyen takipçileri bulunmaktadır.

Alevî- Bektaşî şairleri, divan şairlerinden farklı olarak adlarının önüne "kul", "abdâl", "pir", "sultan" gibi adlar almışlar; bununla da yetinmeyip mahlaslarının sonuna "sultan", "dede", "pir" gibi adlar eklemiştirler. (Zelyut, 1992: 67-69) Kimi şairler aynı mahlası az farkla ya da önüne bir sıfat getirerek kullanmakta; bu durum da günümüze dek gelen şiirlerin, en çok ün sahibi şaire mal edilmesiyle sonuçlanmaktadır.

Aynı sonuç "Kul Himmet" mahlası için de geçerli olmuştur. "Sivas'ın Divriği ilçesinin Karabegan bucağına bağlı Örencik köyünde 1743'te doğan Kul Himmet Üstadım, 18. yüzyıl sonu ile 19. yüzyıl başında yaşamasına rağmen şiirleri 16. Yüzyıl sonu ile 17. yüzyıl başında yaşamış Kul Himmet adına yayınlanmaktadır." (Yardımcı, 2008: 162) Kul Himmet'i üstadı olarak gören bu âşığın şiirleri Kul Himmet'e mal edilmiştir. Bu şair; dil, söyleyiş, konu

bakımından Kul Himmet'e oldukça yaklaşmış, bu nedenle iki şairin şiirleri arasındaki fark uzun yıllar dikkatleri çekmemiştir.

Cahit Öztelli, İbrahim Aslanoğlu ve Mehmet Yardımcı yaptıkları çalışmalarla, "Kul Himmet" ile "Kul Himmet Üstadım" adlı şairlerin şiirlerini ayırmıştır. Ancak İbrahim Aslanoğlu'nun derlemesi ölçüt alındığında bu çalışma sadece mahlas ayrımıyla yapılmış ve birçok şiir, sadece "üstadım" sözcüğü esas alınarak Kul Himmet Üstadım'a mal edilmiştir. Bu şiirler incelendiğinde hem tarz hem dil olarak Kul Himmet şiirleri olduğunu düşündüğümüz şiirlere rastlamaktayız. Araştırmacı İsmail Kaygusuz'a göre bu şiirler Kul Himmet'ten başkasının değilken, gerek cönk yazarlarının hatası gerekse asıl adı İbrahim olan Kul Himmet Üstadım'ın, Kul Himmet'in şiirlerini kendine mal etmesiyle gerçekleşmiştir. (2005: 380)

Kul Himmet mahlaslı şiirler incelendiğinde, bu mahlasla ya da benzer mahlaslarla yazılmış birçok isimle karşılaşmıştır. Geda Kul Himmet, Sefil Kul Himmet, Öksüz Kul Himmet, Himmetî, Derviş Himmet mahlaslı şiirlere baktığımızda, bunların da "Kul Himmet Üstadım" gibi farklı bir şairce yazıldığı düşünülmektedir. Ancak, Kul Himmet mahlaslı şiirlerle gerek konu gerekse dil ve üslup yönünden gösterdikleri benzerlik bu şüpheyi ortadan kaldırmaktadır.

SONUÇ

16. yüzyılın son yarısında yaşamış Kul Himmet, Alevî Bektaşî Edebiyatı'nın en güçlü saydığı yedi şairden biridir. Alevî Bektaşî edebiyatıyla ilgili hemen hemen tüm dergilerde, cönklerde ismi geçen Kul Himmet, hem bu zümre edebiyatı hem de Türk edebiyatı için önemli bir şahsiyettir.

Daha çok dinî konularda, öğretici nitelikte şiirler verdiğini gördüğümüz Kul Himmet, din dışı konularda da şiir söyleyerek toplumun farklı kesimlerine seslenebilmiştir. Dinî şiirlerine baktığımızda, Alevî Bektâşî terminolojisine hâkim ve bu kültürün içinde yetişmiş bir şair olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Kul Himmet'in etkilendiği ve kendisinden sonra etkilediği birçok şair söz konusudur. Özellikle Pir Sultan Abdal ile etkileşimi yoğun olduğu tespit edilmiş, aralarında usta-çırak ilişkisi olduğu görüşü öne çıkmış ve Kul Himmet'in birkaç şiiriyle bu görüş desteklenmiştir.

Şiirlerinde yoğunluk olarak hece ölçüsüyle yazmış olan Kul Himmet, aruz ölçüsünü de denemiş ve az sayıda bu ölçüyle şiirler vermiştir. Şiirlerde öne çıkan temalar Allah, Muhammed ve Hz. Ali sevgisi başta olmak üzere, Hacı Bektaşî Veli, On İki İmam, Ehl-i Beyt ve dini kişi ve kavramlara duyulan sevgidir. Ayrıca toplumsal sorunlar, bozuk düzen, dünya ve kadere isyan da şiirlerinde öne çıkan diğer konulardır.

KAYNAKLAR

- AKKAYA, N. (1999), *Türk Halk Şiirinde Özel Adlar*, Akademi Yayınları, Balıkesir.
- ARISOY, M. S. (1985), *Türk Halk Şiiri Antolojisi*, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- ARTUN, E. (2006), *Dinî-Tasavvufî Halk Edebiyatı, Alevî- Bektâşî Edebiyatına Genel Bir Bakış*, Kitabevi Yayınları, İstanbul
- ASLANOĞLU, İ. (1984), *Âşık Veli*, Başbakanlık Basımevi, Ankara.
- ASLANOĞLU, İ. (1961), *Divriği Şairleri*, Ekin Basımevi İstanbul.
- ASLANOĞLU, İ. (1997), *Kul Himmet*, Ekin Yayınevi, İstanbul.
- ASLANOĞLU, İ. (1995), *Kul Himmet Üstadım*. Can Yayınları, İstanbul.
- ATALAY, B. (1991), *Bektaşilik ve Edebiyatı*, Ant Yayınları, İstanbul.
- BİRDOĞAN, N. (2003), *Anadolu'nun Gizli Kültürü Alevilik*, Kaynak Yay. İstanbul.
- BİRDOĞAN, N. (1991), *Şah İsmail Hataî*, Can Yayınları İstanbul.
- BORATAV, P. N.-FIRATLI, H. V (1943), *İzahlı Halk Şiiri Antolojisi*, Maarif Matb. Ankara.
- DEVELLİOĞLU, F. (1996), *Osmanlı- Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Aydın Kit. Yay.
- ERGÜN, S. N. (1944), *Bektâşî Şairleri ve Nefesleri*, İstanbul Maarif Kitabevi.
- GÜREL, Z.(1980), *Hak Âşıklarından Değişler*, Olgaç Matbaası, Ankara
- GÜZEL, Abdurrahman, (2009), *Dini Tasavvufî Türk Edebiyatı*, Akçağ Yay. Ankara.
- GÖLPINARLI, A. (2010), *Alevî-Bektâşî Nefesleri*. İnkılâp Yayınları. İstanbul.
- GÖLPINARLI, A. (1962), *Kaygusuz Abdal-Hatayi-Kul Himmet*, Varlık Yay. İstanbul.
- KAYA, D. (2000), “Kul Himmet’in Bilinmeyen Değişleri” *Âşık Edebiyatı Araştırmaları*, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- KAYGUSUZ, İ. (2005), *Anadolu Bilgeleri*, Su Yayınları, İstanbul.
- KOCA, T. (1990), *Bektaşî Nefesleri ve Şairleri*, Naci Kasım Maarif Matb. İst.
- KOCATÜRK, V. M. (1968), *Tekke Şiiri Antolojisi*, Edebiyat Yayınevi Ankara
- KORKMAZ, E. (1994), *Pir Sultan Abdal Divanı*, Ant Yayınları. İstanbul
- KÖPRÜLÜ, M. F. (1962), *Türk Saz Şairleri*, C.IV, Ankara.
- KUTSİ, T. (1978), *Türk Halk Şiiri*, Toker Yayınları İstanbul
- NECDET, A. (1997), *Tekke Şiiri*, İnkılâp Yayınları İstanbul
- ÖZ, G. (1996), *Aleviliğin Tarihi Kökleri ve Anadolu Erenleri*, Uyum Yay. Ankara:

- ÖZMEN, İ. (1995), *Alevi- Bektaşî Şiirleri Antolojisi*. C:2. Saypa Yayın
Ankara
- ÖZTELLİ, C. (1973), *Bektaşî Gülleri*, Milliyet Yayınları, İstanbul.
- ÖZTELLİ, C. (1996), *Pir Sultan'ın Dostları*, Özgür Yayınları, İstanbul
- PEHLİVAN, B.(1992), *Anadolu'da Alevilik*. Alev Yayınları, İstanbul.
- SEVENGİL, R. A. (1965), *Yüzyıllar Boyunca Halk Şairleri*, Atlas
Kitabevi, İstanbul.
- TURAN, M. (1994), *Kul Himmet*, Günorta Yayınları, Ankara.
- ULU, E. (1987), *100. Yılda Almus*. Acar Matbaacılık Tesisleri, İstanbul.
- ULUDAĞ, S. (2005), *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabalıcı Yayınevi
İstanbul.
- YALINCAKLI, H. (1995), *Kul Himmet Üstadım*, REM Baskı. Ankara.
- YARDIMCI, M. (2003), “Kul Himmet Üstadımın Kul Himmetle
Karıştırılan ve Bilinmeyen Şiirleri”, *Âşık Edebiyatı Araştırmaları*, Ürün
Yayınları, Ankara.
- YARDIMCI, M. (2002), *Başlangıcından Günümüze Türk Halk Şiiri*,
Ürün Yayınları, Ankara.
- ZELYUT, R. (1989), *Halk Şiirinde Başkaldırı*, Sosyal Yayınlar,
İstanbul.